

International
**SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL**

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:43
sssjournal.com

pp.4793-4807
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 02/08/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 10/09/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 10.09.2019

İSLAM'DA HAYVAN HAKLARI

ANIMAL RIGHTS IN ISLAM

Doç. Dr. Kadir DEMİRCİ

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Eskişehir/TÜRKİYE
ORCID ID orcid.org / 0000-0001-7921-6215

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1727>

Reference : Demirci, K. (2019). "İslam'da Hayvan Hakları", International Social Sciences Studies Journal, 5(43): 4793-4807.

ÖZ

Bu makale, İslam'da hayvan hakları konusunu ele almaktadır. Konu, Kur'an, Sünnet, İslam Hukuku, İslam Toplumlari, İslam Kültür ve Edebiyatı alanlarını içine almaktadır. Makale konunun bu boyutlarını bütünüyle ele almaya imkan vermediği için sadece konunun Kur'an ve Sünnet çerçevesi üzerinde durulmuştur. İçinde yaşadığımız zaman diliminde gitgide değerlerde bir yozlaşma gözlemlenmektedir. Bunun en görünür vechesini hayvanlara karşı yapılan kötü muameleleri içeren davranışlardaki artış oluşturmaktadır. Bu kötü manzara, toplumun en temel değeri olan İslam'ın bu konudaki bakışını tekrar zihinlerde tazelemeyi gerekli kılmaktadır. Kur'an'da yirmi sekiz hayvanın ismi anılmaktadır. Ayrıca Kur'an'ın altı süresinin ismi bir hayvanın adı ile adlandırılmıştır. Kur'an'da hayvanlar bizim gibi ümmetler olduğu vurgusu ile asla ötekileştirilmeyen, alt bir sınıfa indirgenmeyen, Allah'ı tesbih eden, O'na secde eden varlıklar olarak anlatılmaktadır. Hz. Peygamber'in Sünnet'inde ise konu daha büyük bir ehemmiyetle ele alınmaktadır. Hz. Peygamber hayvanlarla iç içe bir hayat sürmüş, devesini, atını, eşeğini isimlendirmiş, onlara güzel muamelelerde bulunmuş, hatta ihtilafli meselelerde devesinin hakemliğine müracaat etmiştir. On beş asır öncesinden dile getirilen bu zengin bakış açısının bugün için tekrar hatırlanmaya olan ihtiyacı oldukça büyüktür.

Anahtar Kelimeler: İslam, Kur'an, Sünnet, Hadis, Hayvan Hakları

ABSTRACT

The present paper examines the subject of animal rights in Islam. The subject in question has major implications in the Qur'an, Sunnah, Islamic Law, Islamic Societies, and the Islamic Culture and Literature. However, due to the difficulty of fully addressing such a wide range of aspects, the paper will only approach the issue within the scope of the Qur'an and Sunnah. In the current age we live in, a gradual degeneration of moral values is taking place in the wider culture and society. The most apparent manifestation of this phenomenon is the increase in animal abuse. This escalation necessitates re-envisioning the view of Islam, the most fundamental value of society, over this issue. Twenty-eight different animals are mentioned in the Qur'an and six of its surahs are named after an animal. The Qur'an emphasizes that animals are also of ummah and describes animals as beings that are never to be marginalized or reduced to a lower class, for they glorify Allah and prostrate themselves before Him. In the Sunnah of the Prophet Mohammad, the issue is handled with greater importance. The Prophet led a life in close touch with animals. He named his camel, horse, and donkey, treated them with care, and even appealed to his camel as a judge in disputed matters. This rich perspective, expressed fifteen centuries ago, needs to be remembered again today.

Keywords: Islam, Qur'an, Sunnah, Hadith, Animal Rights

1.GİRİŞ

Hayvan hakları bildirgesi 15 Ekim 1978'de yayınlanmışken, İslam dini on beş asır öncesinden, bu konu ile ilgili inkılap sayılabilecek prensipler getirmiştir. Daha da önemlisi İslam dini, hayvanın haklarını korumaya yönelik bir takım prensipler ve ödevlerden öte, bu prensiplerin bireylerde uygulanabilirliğini sağlayacak derin ve küllî bir zihniyet inşa etmiştir. Bu zihniyet, hayvanı kategorik olarak ötekileştirmeyen, nesneleştirmeyen aksine onu varlık ve canlı bazında birleştiren bir zihniyettir. Hayvan hakları ihlallerinin temelindeki sorun da esasen budur. Hayvanların varoluşlarının anlam ve öneminin bütün varlık içinde görünemeyişinden ve kavranamayışından kaynaklanmaktadır. Oysa ki Allah Teala onların varlıkları ile

ilgili çok çarpıcı bir açıklama yapmakta ve şöyle buyurmaktadır: “Yer yüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş türü yoktur ki, sizin gibi birer ümmet olmasınlar. Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık; sonra hepsi Rablerinin huzurunda toplanacaklardır” (En’âm 6/38) Allah Teâlâ bu âyetinde hayvanları “**sizin gibi birer ümmettirler**” ifadesi ile bütün canlılar içinde birlikte değerlendirmiştir. Ayette yer alan “sizin gibi ümmettirler” ifadesi ile kategorik olarak hayvanın varlığını insanın varlığı ile eşitlemiştir. Bu yaklaşım hayvana bakışı son derece olumlu kılacak, zihniyetlerde büyük bir değişim meydana getirecek bir yaklaşımdır. Konuyu en derinden, kökünden, varlık anlayışından ele alan bir bakış açısıdır.

Söz konusu edilen zihniyet İslam’ın varlık anlayışına dayanır. Bu anlayışa göre varlık, bir tarafta Hâlık yani yaratan; diğer tarafta ise mahlûk yani yaratılan olmak üzere iki düzeyde algılanmıştır. Bu algıda mahlûk Hâlıktan kopuk, ondan ayrı horlanan, tüketilen bir nesne değil; aksine, Hâlık’ın bir eseri, onun nimeti, lütuf ve ikramıdır. Varlığın bizatihi bu iki düzeyi, kendi içinde bir tutumu barındırmaktadır. Hâlık’ın varlığı ona ta’zimi, mahlûkun varlığı da ona şefkati içerir. Burada devreye Hak kavramı girer. Zira hak, var olan, sabit olan, gerçek olan, doğru olan anlamlarına gelen bir kelimedir ve de Allah’ın isimlerinden biridir. Bu anlamda ta’zim, Hâlıkın varlığında sabit olan, var olan, gerçekliği olan bir şeydir. Bu gerçekliğin örtülme¹yi açığa çıkarılması, dile getirilip itiraf edilmesi, söz ve eylemde kendini göstermesi icap eder. Şefkat de mahlûkun varlığında sabit olan, var olan bir gerçekliktir. Mahlûkta sabit olan bu gerçekliğin de ona karşı saklanmayıp gösterilmesi gerekir. Yani hak kavramı sabit olan değer, özünde var olan kıymet anlamıyla hem yaratana hem de yaratılana karşı sorumluluklarımızı ifade eden bir kavramdır. Allah hakkı, anne-baba hakkı, karı-koca hakları, çocukların hakları, hayvan hakları vs... şeklinde kendini gösteren bir dizi haklar manzumesi özlerinde sabit olan, bizatihi var olan değerden kaynaklanan sorumluluklarımız için kullanılmaktadır. Bütün bu haklar yukarıda da işaret edildiği gibi başkası tarafından verilen şeyler olmayıp, bizatihi varlıkta, onun var oluşunda sabit olan, değişmeyen haklardır. Örneğin, anne hakkı annelikle sabit olan, anneliğin doğurduğu bir haktır. Baba hakkı baba oluşun sabit olmasıyla doğan bir haktır. Çocuğun hakkı çocuğumuz var olmasıyla onda sabit olan bir haktır. Bu haklar yaratılan her bir varlığın kendisinde var olan haklardır. Bu anlamda en genel anlamda var olmak bir takım hakları doğurmaktadır. Bize düşen görev o hakları teslim etmek, o haklardan hak sahiplerini mahrum etmemektir. Hakların doğurduğu sorumlulukları yerine getirmektir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) “Allah her hak sahibinin hakkını vermiştir” buyurmuştur. (Tirmizi, Vesâyâ 5)

Her şeyin yaratıcısı olan Allah’ın varlığı ta’zimi, hürmeti, mahlûkun varlığı da şefkati doğurur. Bundan dolayı İslam; “et-Ta’zîm li-emrillah, ve’s-şefakati li-halkillah” yani, “Allah’ın emrine hürmet, onun mahlukuna ise şefkatle muamele etmektir” diye formüle edilmiştir. Nitekim Allah Teala bir taraftan kendi yüceliğini dile getirmiş² diğer taraftan da mahlûkuna Rahman ismi ile muamele etmiş; yaratılanı hiçbir ayırma tabi tutmadan nimetlendirmiş, onlara lütuf ve ihsanda bulunmuş, Rubûbiyetini yaratılan varlıklar üzerinde tecelli ettirmiştir.³ Bu nedenle hayvanların haklarına riayet edilmesinin temelinde Allah’ın mahlûkatına karşı ‘şefkat’ gösterilmesi düşüncesi yatmaktadır. Bir anlamda ‘şefkat’ kavramı hayvan hakları konusunun dayandığı felsefi arka planı oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın başlığında yer alan “İslam’da Hayvan Hakları” ifadesinde yer alan “İslamda” kaydı altına Kur’an, Sünnet, İslam Hukuku, İslam Topluları alanlarında hayvanın durumu ve hakları girmektedir. İslam’da hayvan hakları denildiği zaman öncelikle Kur’an’da konunun nasıl ele alındığı, hayvanın ilâhî sözde nasıl zikredildiği mercek altına alınmalıdır. Zira, ilâhî kitabın konuyu ele alışı İslam’da hayvan haklarının temelini oluşturacaktır. Dolayısıyla öncelikle konunun Kur’an çerçevesinde bir fotoğrafının sunulması gerekir. Daha sonra Kur’an’ı insanlara tebliğ eden ve tebliğ görevi ile kalmayıp, o ilâhî kelâmı açıklama vazifesi de kendisine verilmiş olan ve hayatı Kur’an olan, onun uygulayıcısı olan Hz. Peygamber’in sözlerine ve uygulamalarına bakılması icap etmektedir. Onun söz ve uygulamaları oldukça önemlidir. Zira Kur’an’ın genel hükümler koyan karakteri karşısında Hz. Peygamber’in söz ve uygulamaları ayrıntı hükümler ihtiva etmektedir. Bu ayrıntılardan hayvan hakları konusunda günümüze oldukça yararlı bakış açıları çıkarmak mümkün olacaktır. Hz. Peygamber’in hayatından pratik hayatta

¹ Allah Teala el-Hak’tır, yani varlığı sabit olan, gerçek olandır. Bu gerçekliğin örtülmesi kelime anlamı itibarıyla örtmek, gizlemek, saklamak, açığa çıkarmamak anlamına gelen küfür kelimesiyle ifade edilir.

² “Herşeyi ile mülk kudret elinde olanın şanı ne yücedir, ne uludur!” Mülk, 67/1. “Gökte burçlar yapan, orada kandilleri ve ışık saçan ayı var eden ne yücedir!” Furkan, 25/61

³ “Hayvanları da Allah yarattı. Onlarda sizin için ısıtıcı şeyler ve birçok faydalar vardır. Siz onlardan bir kısmını da yiyorsunuz. (Hayvanları), akşam vakti getirirken ve sabahleyin salarken, sizin için onlarda bir güzellik ve zevk vardır. Bu hayvanlar, ancak büyük zorluklarla ulaşabileceğiniz bir memleketi yüklerinizi taşırlar. Şüphesiz Rabbiniz çok şefkatlidir, çok merhametlidir. O atları, katırları ve merkepleri hem binmeniz, hem de sizin için zinet olsun diye yarattı. Şu anda bilemeyeceğiniz daha nice şeyleri yaratmaktadır” Nahl, 16/8

hayvanlara karşı nasıl bir tutum sergilenilmesi gerektiğinin ip uçlarını, genel çerçevesini görmek mümkün olacaktır.

Kur'an ve Sünnet'in ortaya koyduğu bilgi ve hükümler elbette İslam hukukçularını ilgilendirmiş ve konu hukuk gözü ile mütalaa edilmiştir. Özellikle konunun hukuka yansıyan yönlerine yoğunlaşan hukukçuların bakış açısının da İslam'da hayvan hakları konusu ele alınırken mutlaka irdelenmesi gerekir. Aksi halde konunun özellikle hukuka yansıyan yönü eksik kalır.⁴ Hayvan hakları konusunda geçmişte yapılmış olan hukûkî çalışmaların günümüz hukuk çalışmalarına da ışık tutacağı kanaatindeyiz. Bütün bunlardan sonra konunun topluma nasıl yansıdığı, toplumda nasıl yer edindiği ve nasıl bir bilinç ve duyarlılığa dönüştüğünün de görülmesi gerekir. Zira konunun toplumsal boyutu aynı zamanda Kur'an ve Sünnet'in etkisini göstermesi bakımından da önem arz etmektedir. Kur'an ve Sünnet'in bilgi kaynağı olarak yaşandığı toplumlarda Emevilerden Osmanlılara kadar hayvan hakları konusunda nasıl bir duyarlılık, toplumsal refleks gösterildiğinin tespit edilmesi son derece önemlidir.

Hayvan hakları konusunda toplumsal bilinci tespit etmenin bir diğer gösterge alanı da kültür ve edebiyattır.⁵ Hayvan hikayelerinin anlatıldığı literatüre 'fable' denilmektedir. Bu türün tarihi çok eskilere dayanmakla birlikte günümüzde bunların en çok bilineni Hint edebiyatında yerini almış olan 'Kelile ve Dimne'dir. (Çağdaş, 1962; Alpay, Kelile ve Dimne) Kelile'nin etkileri batıya doğru kaymıştır. Zira bu hikayelerin bir çoğunu Mevlana'nın Mesnevi'sinde ve 17.yüzyılda Fransız şairi La Fontaine'nin şiirlerinde de görmek mümkündür. Mevlana'nın Mesnevi'sinde 65'e yakın hayvan hikayesi yer almaktadır. (Öztürk, 2002: 242) Hayvan hikayeleri ile insanı eğitmeyi, insana öğütte bulunmayı hedefleyen bu yazarlar bu tutumları ile aynı zamanda insanlara hayvanları yaklaştırmışlar ve onlara olumlu bir gözle, hikmet gözüyle bakma zihniyetini aşılamlışlardır. Özellikle Tasavvuf literatüründe hayvanın ele alınışı toplumun hayvanlara bakışında çok olumlu katkısı olmuştur. Kelile ve Dimne'den sonra Feridü'd-din Attar'ın Mantıku't-Tayr'ı, Nizamü'd-din Ali Şîr Nevâyî'nin Lisânü't-Tayr'ı, Firdevs-i Rûmî'nin Süleymânâme-i Kebir'i, Yazıcıoğlu Ahmed Bican'ın Envârü'l-Âşıkîn'i, Manisalı Birri'nin Bülbülüyye'si hayvanları konu edinen, onlar üzerinden ders ve öğütler veren eserlerden bazılarıdır. (Eğri, 2001: 197)

İslam'da hayvan hakları konusu bu derece geniş bir perspektiften ele alınırsa bir anlam ifade eder. Böylece konu hem teorik ilkeler, esas ve prensipler bazında hem de bu ilkelerin pratiğe yansımaları bazında görülmüş olur. Tabii ki konuyu geniş çapta ele almak aynı zamanda bir imkan meselesidir. Biz bu tebliğimizde konunun bu çeşitli boyutlarına işaret etmekle yetinecek, çalışmayı Kur'an ve Sünnet çerçevesi ile sınırlandıracaktır. Bu çalışmanın nihâi amacı değerlerin zayıfladığı günümüzde özellikle hayvanlara karşı kötü muamelelerin önünü almaya katkı sağlaması düşüncesi ile toplumun en temel değeri İslam'ın bu konudaki yaklaşımını yeniden hatırlamak ve kitlelere bu yaklaşımı hatırlatmaktır.

2.KONUNUN KUR'ÂNÎ ÇERÇEVESİ

2.1.Kur'an'da Hayvan İsimleri

Kur'an'da hayvanlarla ilgili olarak yer alan genel tablonun öncelikle görülmesi gerekir. Bu noktada dikkat çeken husus, Kur'an'da yer alan hayvan isimleridir. Ayrıca, bazı sûrelerin hayvan isimleri ile adlandırılmasıdır. Kur'an-ı Kerim'de yirmi sekiz hayvanın ismi zikredilmektedir: Deve, koyun, keçi, sığır, aslan, kurt, köpek, maymun, domuz, at, katır, eşek, fil, sivrisinek, karasinek, pire, bit, kelebek, çekirge, arı, örümcek, karınca, karga, hüdhüd, bildircin, balık, yılan, kurbağa Kur'an'da ismi geçen hayvanlardır. Kur'an'da yer alan sûrelerin altı tanesi bir hayvanın adıyla isimlendirilmiştir.(Bor, 2012: 56) Kur'an'ın en uzun sûresi bir hayvanın adını taşımaktadır. Bu sûre Bakara (Sığır) sûresidir. Bunun dışında, Neml Sûresi, (Karınca), Fil Sûresi, Nahl Sûresi (Arı), Ankebut Sûresi (Örümcek) hayvan isimleriyle Kur'an'da yer alan sûrelerdir. İlâhî kelimada hayvan isimlerinin bu denli yoğun bir şekilde yer alması, özellikle bazı sûrelerin hayvan isimlerini taşıması Allah'ın mukaddes kitabında hayvanlara ne denli önem atfedildiğini ve onlara ne kadar değer verildiğini göstermektedir.

Kur'an'da hayvan isimlerinin yoğun bir şekilde zikredilmesi, bazı sûrelerin hayvan isimleri ile adlandırılması Kur'an'ın hayvanlara ne kadar olumlu, yakın ve sıcak baktığının bir göstergesidir. Hemen hemen bütün Peygamberler çobanlık yapmışlar, hayvanlarla iç içe bir hayat sürmüşlerdir. Kur'an'ı Kerim'de Hz. Salih'in devesinden söz edilmesi, buna karşı inkarcıların deveye karşı kötü yaklaşımlarının anlatılması, Hz. Salih'in devenin hak ve hukukunu koruma adına inkarcılarla mücadele etmesi hayvanlara

⁴ Konunun hukuka yansıyan yönü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Mehmet Şener, 'Hayvan' maddesi, DİA, c. 17, s. 92-98

⁵ İlkel dönemlerden bugüne kadar sanatın bütün dallarında hayvan konu olmuştur. Daha detaylı bilgi için bkz: Nebi Bozkurt, 'Hayvan' maddesi, DİA, c. 17, s. 99; ayrıca konunun edebiyatta yer alışı hakkında detaylı bilgi için bkz: Nureddin Albayrak-İskender Pala, 'Hayvan maddesi' DİA, c. 17, s. 101-102

olumlu yaklaşım ve bakışın bir örneğini oluşturmaktadır. Ayrıca, Ashab-ı Kehf'den söz ederken ayrıca onlarla birlikte onların köpeklerinden de özellikle bahsedilmesi hayvanlara olan sıcaklığı göstermesi bakımından dikkat çekici bir tablodur. Benzer şekilde Şuayb Peygamber'in kızlarının hayvanları sulamasına, onların bakımları ile meşgul olmalarına atıf yapılması, Hz. Musa'nın bu hususta onlara yardımcı olmaları başta Peygamberler olmak üzere bütün insanların hayvanlarla beraber bir hayat sürdüklerinin işaretleridir. Bütün bunların ayrıntılı bir şekilde Kur'an'da zikredilmesi bir tesadüf olmayıp bir olumlu mesajlar içeren işaretlerdir. Günümüzde hayvanlarla ilgili sorunların yaşanmasında hayvanlardan uzak bir hayatın yaşandığı kent hayatının payı hiç azımsanmayacak düzeydedir. Kent insanı hayvanı tanımamakta, onun kendi hayatına olan katkısını yakinen müşahede edememekte, en önemlisi hayvanla duygusal bir bağ kuramamaktadır.

2.2.Allah'ın Kudretinin Âyetleridir

Kur'an-ı Kerim'de kainat ve onun içinde var olan her şey Allah'ın yaratılış kudretini, ilmini, rahmetini, lütfunu, şefkatini gösteren deliller olarak takdim edilmektedir. Bu takdim esnasında kullanılan kelime 'âyet' dir. Âyet, sadece ilâhî vahyin her bir cümlelerine verilen bir isimden ibaret değildir. Nasıl ki Kur'an'ın âyetleri onun muhatapları için bir anlam içeriyorsa, tıpkı bunun gibi kâinata yer alan bütün varlıklar ve bunlar içerisinde özellikle hayvanlar için de bu kelime kullanılmaktadır. Bu anlamda hayvanlar Allah'ın yaratılış kudretini gösteren, yaratılıştaki gayeyi ortaya koyan, Allah'ın rahmetinin tecellisi olan âyetler, işaret ve delillerdir. (Bakara, 2/164; Nahl, 16/69) Onların varlıkları, belli bir gaye için yaratılmışlıkları insanlar için dersler, ibretler, öğütler içermektedir. (Nahl, 16/66) Hayvanlar Allah'ın kudretinin eseridir. Nitekim Allah Teala şöyle buyurmuştur: "Görmezler mi ki kendi kudretimizin eserlerinden olmak üzere onlar için sahip oldukları nice hayvanlar yarattık." (Yasin, 36/71)

Hayvanların Kur'an'da Allah'ın varlığının göstergesi olan âyetler olarak zikredilmesi onlara verilen değeri, olumlu bakışı göstermektedir. Kur'an'da yaratılan bir çok husus Allah'ın varlığının kudreti, onun rahmeti olarak zikredilmektedir. Bu anlatımda hayvanların yer alması, onların dışarıda bırakılmaması, ilâhî kelimada hayvanlara olan olumlu bakışı, onları değerli kabul ettiğin en önemli izlerindedir. Hatta, inkarcılar Kur'an'ın bu yaklaşımını hafife alarak, Allah'ın bir sinekten söz etmesini küçümsemiş ve bunu alaya almışlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyeti indirmiştir: "Şüphe yok ki, Allah herhangi bir şeyi, bir sivrisineği, hatta onun da ötesinde bir şeyi misal vermektan utanıp çekinmez. Bunun karşısında iman edenler onun, Allah'tan gelen gerçek olduğunu bilirler, inkar edenler ise "Allah misal olarak bununla neyi kastediyor?" derler. Allah birçok kimseyi onunla saptırır, birçok kimseyi de onunla doğru yola iletir; onunla başkalarını değil, ancak emrine karşı gelenleri saptırır. (Bakara, 2/26) Bu âyet Kur'an'ın hayvanlara ne kadar olumlu baktığının, onları asla küçümsemediğinin en açık örneğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla sadece tek başına bu âyet bile ilâhî kelamın hayvanlara bakışı ile insanlardan bir kısmının hayvanlara bakışını göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir.

2.3.Vahye Muhatap Olmuş Varlıklar

Vahiy, sözlükte "hızlı bir şekilde ve gizlice söylemek, işaret etmek, ilham etmek" anlamına gelmektedir. Terim olarak ise "Allah'ın bir emri, bir hükmü veya bilgiyi peygamberine gizli olarak bildirmesi" demektir. (Yavuz, 2012: 440) Kur'an-ı Kerim'de vahiy kelimesinin pek çok şeye nispet edildiği görülmektedir. Bunların bir kısmı sözlük anlamında bir kısmı da terim anlamında kullanılmıştır. Kendisine vahiy kelimesinin nispet edildiği varlıklardan biri de hayvanlardır.

Kur'an'ın bize bildirdiğine göre hayvan ilâhî vahye nail olmuş bir varlıktır. Nitekim Allah Teala arıya vahyettiğini bize şöyle haber vermektedir: "Rabbin, bal arısına; "Dağlarda, ağaçlarda ve hazırlanmış kovanlarda yuva edin, sonra her çeşit üründen ye, sonra da Rabbinin, işleme için gösterdiği yollardan yürü" diye vahyetti. İçlerinden renkleri muhtelif bir içecek peyda olur ki onda insanlara bir şifa vardır. Hiç şüphesiz bunlarda tefekkür edecek bir kavim için elbet bir ders vardır" (Nahl, 16/68-69) Kur'an'da hayvanların kendisine vahiy edildiğinden söz edilmesi insanların zihninde olumlu hayvan algısının oluşmasında önemli bir payı olacağı inkar edilemez. Benzer şekilde Hz. Adem'in çocuğu Kabil'in kardeşi Habil'i öldürdükten sonra ona ne yapacağını bilemeyeşi ve bu hususta Allah'ın Kabil'e yol göstermek amacıyla bir kargayı gönderdiğini haber vermesi de ilâhî kelimada hayvanların yerini, değerini gösteren çarpıcı örneklerden biridir. Bu olay Kur'an'da şöyle anlatılmaktadır: "Ardından Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyeyen bir karga gönderdi. "Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten aciz miyiz!" dedi, ettiğine pişman oldu." (Maide, 5/31) Bu âyet hayvanları küçük görmemek gerektiğini, onlara değer ve önem vermek gerektiğini telkin eden müstesna âyetlerden biridir. Kur'an'ın hayvanlarla ilgili bu yaklaşımının bugünün insanına özellikle İslam inancı

taşıyan ama Kur'an'ın bu yaklaşımından habersiz olan ya da bunları unutan insanına katkısı hiç şüphe yok ki büyük olacaktır.

2.4.Allah'ı Tesbih Eden Varlıklar

Tesbih kelimesi “Allah'ın noksan sıfatlardan münezze ve yüce olduğuna inanıp bunu sözleri ve davranışlarıyla belirtme anlamında” kullanılan bir terimdir. (Yurdağür, 2011: 528) Kur'an-ı Kerim'de her şeyin, meleklerin, dağların, taşların, kuşların, yıldızların, hayvanların, görür gürültüsünün..Allah'ı tesbih ettiği ancak bunları insanların anlayamadıkları ifade edilir. (Ra'd, 13/13; İsrâ, 17/44) Bu âyetler âlimler tarafından farklı şekillerde anlaşılmıştır. Bazıları evrende her şeyin Allah'ı tesbih etmesini kendilerine verilen görevi yerine getirmeleri şeklinde anlamışlardır. Bazı âlimler de âyette yer alan “siz onların tesbihini anlayamazsınız” ifadesinden hareketle bütün varlıkların, özellikle hayvanların kendilerine has bir teşbihlerinin olduğu kanaatini dile getirmişlerdir. (Yurdağür, 2011: 528)

Bütün varlıklar içinde hayvanlar biz fark edemsek de kendi halleriyle Allah'ı tesbih eden varlıklardır. Kur'an'da şöyle haber verilir: “Gökte ve yerde bulunanlarla, dizi dizi kuşların Allah'ı tesbih ettiklerini görmez misin? Her biri kendi duasını ve tesbihini (öğrenmiş) bilmiştir.”(Nur, 24/41) Başka bir ayet-i kerimede Allah Teala yerde ve gökte hayvanların Allah'a secde halinde olduklarını ve kendi dilleriyle onu tesbih ettiklerini haber vermektedir. (İsrâ, 17/44) Kur'an-ı Kerim'de hayvanların yüce Allah'ı tesbih eden, ona secde eden varlıklar olarak anlatılması özellikle inanan insanların zihninde saygıdeğer bir hayvan algısının oluşmasına büyük katkısı olmaktadır. Popüler kültürde yer alan ve hayvanı aşağılayan ve hayvan kelimesine olumsuz çağrışımlar yapan algı ile Allah'ı tesbih eden ve ona secde eden hayvanlar algısı arasında büyük fark vardır. Her iki algı hiç şüphe yok ki insanların davranışlarına da etki edecektir. Birinci algı da insan hayvanlara değersiz varlıklar olarak bakacak, ikinci algıda ise insan hayvanları kendinden ayırt etmeyecek ve hatta Allah'ı kendisinden daha çok anan, O'na karşı görevlerini yerine getiren varlıklar olarak bakacaktır. Bu bakış ister istemez insanda hayvanlara karşı sevgi, saygı, şefkat ve merhamet duygularını artmasına vesile olacaktır.

2.5.Hayvanlara Kötü Muamelenin Cezası

Kur'an'ı Kerim'de Salih Peygamber'in devesine karşı yapılan kötü muamele dile getirilmekte ve bunları yapanlar yerilmektedir. Bu husus şöyle anlatılmaktadır: “En sonunda deveyi işkenceyle, vahşice katlettiler ve Rablerinin buyruğuna karşı geldiler; üstelik dediler ki: “Ey Salih! Eğer peygamberlerden biri olduğun gerçekse, haydi getir şu bizi tehdit ettiğin azabı” derken şiddetli bir sarsıntı onları ansızın yakalayiverdi ve onlar kendi evlerinde cansız donakaldılar.” (A'raf, 7/77-78) Salih peygamberin kavmi deveye karşı nasıl muamele edilecekleri konusunda bir sınavdan geçirildi. Bu durum ayet-i kerimede şöyle anlatılmaktadır: “Bir imtihan aracı olarak kendilerine dişi deveyi göndereceğiz. Artık gözetle onları ve sabret!” (Kamer, 54/27) Ancak o kavim bu sınavdan geçememiş ve kendilerine zulmetmişlerdir. Bu durum şöyle haber verilmektedir: “Bizi, mucizeler göstermekten alıkoyan, daha öncekilerin onları yalanlamış olmasından başka bir şey değildir. Semûd kavmine o dişi deveyi açık bir mucize olarak verdik de onunla kendilerine zulmettiler. Biz, mucizeleri yalnız korkutup sindirmek için göndeririz.”(İsrâ, 17/59)

Salih peygamber kavmine deveye karşı iyi muamele etmelerini öğütlemiş ve onlara şöyle seslenmiştir: “Şu bir dişi devedir. Onun su içme hakkı var. Belli bir günde su içme hakkı da sizin. Ona kötülükle ilişmeyin. Yoksa büyük bir günün azabı sizi yakalar. Onu yere yatırıp kestiler sonra da pişman oldular. Sonunda azap onları yakaladı. Bunda elbette bir ibret var. Ama onların çoğu inanan kişiler değildi.”(Şuara, 62/155-158) Başka bir ayette de Salih Peygamberin kavmine seslenişi şu şekilde sunulur: “Ey toplumum! İşte şu size, Allah'ın bir mucize olan devesi. Rahat bırakın onu. Allah'ın toprağında karnını doyursun. Bir kötülük dokundurmayın ona. Yoksa sizi çok yakın bir azap yakalayiverir. Ama deveyi yere yıkıp kestiler. Salih dedi ki: “Yurdunuzda üç gün daha nimetlenin. Bu, yalanlanamayacak bir tehdittir.” Bütün bu öğütler Salih'in kavminde bir tesir meydana getirmiş ve onları azaptan uzaklaştırmaz. “Allah'ın elçisi onlara şöyle demişti: “Allah'ın devesini ve onun su içme hakkını koruyun. Fakat elçiye inanmadılar da deveyi boğazladılar. Bunun üzerine, Rableri onların günahlarını kendi başlarına geçirdi de o yurdu dümdüz etti.”(Şems, 91/13)

Bütün bu Peygamber kıssaları insanlara öğüt olarak anlatılmakta, onlardan kendi hayatları için dersler almaları istenmektedir. Bizim bir çok ihtiyacımızı karşılamak üzere yaratılan hayvanlar ile ilişkimizin bir imtihan maddesi olduğu ifade edilmektedir. Hayvanlara bu bakışla bakan ve onlara iyi davranmak suretiyle imtihanı kazanmak gayesi güden insanlar imtihanda başarı olacak ve Allah'ın mükafatına, onun hoşnutluğuna nail olacaklardır. Ancak, aksi istikamette hayvanların neden ve niçin yaratıldığından uzak bir düşünce içerisinde olan ve onlardan sadece yararlanmayı düşünen, onlara değersiz bir gözle bakıp

üzerlerinde hakimiyet kurmak isteyen insanlar da imtihanı kaybedecek ve Allah'ın hesabı ve sonunda cezalandırması ile başbaşa kalacaklardır.

2.6.Hayvanlara İyi Muamele Edilmesi Gerektiği

İlâhî Kitap'da zikredilen bir diğer konu da Hz. Süleyman'ın ordusunun geçtiği yerlerde bulunan karıncalardır. Oldukça dikkat çeken bu hususun Kur'an'da dile getirilmesi çok manidardır. Allah hayvan haklarını gözetmemiz gerektiğine bu ayette işaret etmektedir. Bu konu ile ilgili âyet şöyledir: “Karınca vadisine geldiklerinde bir karınca şöyle seslendi: Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin ki, Süleyman ve orduları farkında olmayarak sizi ezmesinler. Bunun üzerine Süleyman, karıncanın sözüne güldü ve dedi: “Rabbim bana ve ebeveynime lütfettiğin nimetine şükretmeme, hoşnut olacağın hayırlı ve barışçıl bir iş yapmama imkan ver. Ve rahmetinle beni iyilik ve barışı seven kullarının arasına sok.”(Neml, 27/18-19)

Yine hayvanların hak ve hukuklarının gözetilmesine, onlarla güzel bir şekilde ilgilenilmesine işaret eden âyetler bulunmaktadır. Bunlardan birisi Şuayb Peygamberin kızlarının hayvanları sulamaları, Hz. Musa'nın bu konuda onlara yardım etmeleri ile ilgili âyetlerdir. (Kasas, 28/23, 24) Yine benzer şekilde Hz. Salih Peygamber'in kavmine Allah'ın imtihan için görevlendirdiği deveye iyi muamele etmelerini öğütlemesi de hayvanlara iyi muamele etmenin gerekliliğine işaret eden âyetlerdendir.

Bu örneklerde de görüldüğü gibi Kur'an'da hayvanlar ilâhî mesajın en önemli bir parçası olarak yer almaktadır. Salih peygamberin devesi, Hz. İsa'nın çamurdan yaptığı kuşlar, Üzeyir'in merkebi, Hz. İbrahim ve dört kuş, kızartılmış balık, ashab-ı kehfın köpeği, maktûlün diriltilmesine vesile olan inek ilâhî mesajın parçası olarak anılmıştır. Bütün bunlarda vurgu hayvanların ötekileştirilmemesi ve onlara sevgi ve saygı ile yaklaşılmasıdır. Ayrıca hayvanlar Kur'an'da haktan yüz çevirenlerin, cehennem ehlinin durumlarını tasvir etmede de kullanılmışlardır. Ayrıca onlar, taşıma ve savaş aracı olmaları, insan için yiyecek, giyecek ve barınma hammaddelerini üretmeleri, ipek, güzel koku ve değerli mücevheratı üretmeleri, çalışmada insanlara örnek olmaları, beşeri münasebet adabı ve iyi değerlerin ortaya çıkmasını sağlamaları, Allah'a yaklaşma aracı olarak kullanılmaları onların da haşredilmeleri hep Kur'an'da yer alan hususlardır.

2.7.İnsanın Hizmetine Sunulmuş Varlıklar

Kur'an'da hayvanlarla ilgili anlatımlarda dikkat çeken noktalardan biri de onların insanların hizmetine sunulmuş olmaları gerçeğidir. Bazısı binek, (Zuhuf, 43/12) bazısı yük taşıyıcı olarak, (Nahl, 16/7) bazısı etleriyle,(Yasin, 36/72) bazısı sütleriyle, (Müminun, 23/21) bazıları balıyla, (Nahl, 16/69) bazıları da yün ve kıllarıyla (Nahl, 16/80) insanlara hizmet vermektedir. Hayvanlar, Kur'an'da insanın hayatını kolaylaştıran, insana faydası olan, hayatının süsü olan varlıklar olarak anılmaktadır. Nitekim bu hususla alakalı olarak Allah Teâla şöyle buyurmaktadır: “Hayvanları da Allah yarattı. Onlarda sizin için ısıtıcı şeyler ve birçok faydalar vardır. Siz onlardan bir kısmını da yiyorsunuz. (Hayvanları), akşam vakti getirirken ve sabahleyin salarken, sizin için onlarda bir güzellik ve zevk vardır. Bu hayvanlar, ancak büyük zorluklarla ulaştırabileceğiniz bir memlekete yüklerinizi taşırlar. Şüphesiz Rabbiniz çok şefkatlidir, çok merhametlidir. O atları, katırları ve merkepleri hem binmeniz, hem de sizin için zinet olsun diye yarattı. Şu anda bilemeyeceğiniz daha nice şeyleri yaratmaktadır.” (Nahl, 16/8) Hayvanlar tabiatın süsüdür. Allah Teala hayvanlar üzerinde düşünmemizi ve bu vesileyle onun kudretini, rahmetini anlamamızı istemektedir. Bu husus şöyle dile getirilmektedir: “Kuşkusuz sizin için hayvanlarda da büyük bir ibret vardır”(Nahl, 16/66) Hayvanlar üzerinde bizi düşünmeye çağırın Kur'an'ın bu çağrılarında biri şudur: “Deveye bakmıyorlar mı, nasıl yaratılmıştır!”(Gaşıye, 88/17)

Kur'an'a göre yaratılan her şeyin bir hikmeti ve amacı vardır. Bundan dolayı bütün kainatta bir denge mevcuttur. Allah Teala her şeyi bir ölçüye göre yaratmıştır. (Kamer, 54/49; Furkan, 25/2) Allah Teala, tabiattaki canlılar arasında da denge ve ahengi gözetmiştir. Buna göre, hayvanlar ekolojik sistemin vazgeçilmez bir parçasıdır ve alemdeki düzenin, hayvanların varlığıyla yakından ilgisi vardır. Bu düzenin devamı için her birinin belli bir yaratılış amacı olan hayvanların, insanların ve diğer tüm canlıların alemdeki birlikteliği korunmalıdır. (Hadislerle İslam, 5/258)

Görüldüğü gibi hayvanlar ilâhî kelamın âdeta merkezinde yer almakta, insanlara verilen mesajların bir parçası olarak anılmaktadır. Hayvanlar Kur'an'da çok olumlu bir şekilde yer almaktadır. En önemlisi ise Kur'an baştan sona okunduğunda orada hayvanların ne kadar özel varlıklar olduğunu, onlara ne kadar değer verildiği, Allah nazarında kıymetli varlıklar olduğu hissedilmektedir. Bütün bu genel okumalar inanan insanın gönlünde hayvana karşı farklı bir bakışın, farklı bir algının doğmasına neden olacaktır. Şimdi, Kur'an'da ifade edilen bu genel çerçeveden sonra konunun sünnet çerçevesinde nasıl yer aldığını, Hz. Peygamber'in söz ve fiillerinde nasıl yer aldığını görmeye çalışalım.

3. KONUYA SÜNNET ÇERÇEVESİNDEN BAKIŞ

3.1.Hz. Peygamber'in Hayvanlarla İlişkisi

Hız. Peygamber'in yetiştirdiği coğrafya pek çok hayvan çeşidinin bulunduğu bir coğrafyadır. Diğer peygamberler gibi o da hayvanları gütmüş, koyunları ve keçileri sağmıştır. (Müslim, Eşribe, 163;ibn Mâce, Tahâret, 68) Hayvanların bakımlarını yapmıştır. Deveyi sahibi için "izzet", koyunu "bereket" olarak nitelendirmiştir. (ibn Mâce, Ticâret, 69) Hayvanlara binmiş onları sevmiş, onlara isimler vermiştir. Hız. Peygamber'in Mürteciz isminde bir atı vardı. Ufeyr veya Ya'fur isminde bir eşiği, Düldül, Şehba ve Beyda isimlerinde katırları; Kasva ve Ced'a isimlerinde develeri vardı. Çok sevdiği Adba adlı devesi yarışlardaki başarısıyla ünlüydü. (Müslim, İman, 49; Ebû Dâvûd, Cihâd, 156) İnsanlarla iç içe yaşadığı için kediyi ev halkından saymıştır. Köpeklerin ise ancak av ve bekçilik gibi belli amaçlarla beslenebileceğini ifade etmiştir. (Buhârî, Müzâraa, 3)

Hız. Peygamber hayvanlarla iç içe yaşamış, onları binek olarak kullanmıştır. Devenin sırtında Medine'ye giren Nebiyi evlerinde ağırlamak isteyenlere karşı çözümü bindiği deve bulmuş ve onu serbest bırakmalarını istemiş, deve nerede konaklarsa biz de orada konaklıyoruz diyerek hayatın içindeki zorlukların çözümünde deveyi hakem yapmıştır. Diğer taraftan Mekke'nin fethinde Mekke'ye devenin sırtında mütevazı bir şekilde giren bir peygamber görürüz. İnsanlar kendisini görsün ve sesini işitsin diye devenin sırtında Safa ile Merve arasında sa'y ibadeti esnasında dahi hayvanlardan ayrılmayan bir peygamber vardır. Yine veda haccındaki hutbeler devenin sırtında yapılmıştır. Hız. Peygamber'in hayatının her anında yer alan bu mübarek hayvana karşı müminlerin ayrı bir sevgileri vardır. Hız. Peygamber'in hayvanlarla olan bu birlikteliği ister istemez müminlerin zihninde hayvanlara karşı bir merhamet ve yakınlık hissi doğurmuştur. Hız. Peygamber'in nazarında hayvanların konumunu gösteren şu söz oldukça dikkat çekicidir: "Hayvanlar olmasaydı semadan yağmur inmezdi." (ibn Mâce, Fiten, 22)

3.2.Hayvanlara Karşı Şefkat ve Merhameti

Hız. Peygamber, hayvanlara karşı şefkat ve merhamet ile davranmakta, onlara büyük sevgi beslemekte, hayvanları olanlara lakaplar takarak onlara ilgi ve alakasını göstermekteydi. Merhamet onun âdeta dünya görüşü idi. Zaten O, âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. İnsanlara da merhametle muâmele etmelerini öğütler ve mesela şöyle derdi: "Merhamet edene Rahman da merhamet eder. Siz yerdekilere merhamet edin ki, gökteki de size merhamet etsin." (Ebû Dâvûd, Edeb, 58) Enes b. Malik'in küçük kardeşi Ebu Umeyr'in "Nuğayr" diye isimlendirdiği bir kuşu vardı. Hız. Peygamber Ebu Umeyr'i görünce "Ya Eba Umeyr! Ne yaptı Nuğayr! diye seslenerek gönlünü almaya çalışmıştı. (Müslim, Âdâb, 30) Peygamber'in hayatında kuşu öldüğü için üzülen ve onun gönlünü almak için taziyesine gittiği bir çocuk vardır. Hız. Peygamber bu denli hayvanlarla iç içe bir hayat yaşamış, o yaşantıda hayvanlara karşı sevgisini, merhametini insanlara fiilen göstermiş ve bu durum onun ashâbı üzerinde olumlu etkiler bırakmıştır.

Abdullah b. Ca'fer'in naklettiğine göre; bir gün Hız. Peygamber yolculuk esnasında bir mola yerinde Ensar'dan birinin bahçesine girer ve orada bir deve ile karşılaşır. Deve Hız. Peygamber'i görünce inlemeye başlar. Hız. Peygamber devenin yanına gider ve onun gözlerinden yaşlar aktığını görür. Deveyi okşar, göz yaşlarını siler ve onu sakinleştirir. Daha sonra devenin sahibini sorar. Medineli gençlerden biri "O benim devem" diye cevap verince; Hız. Peygamber onu azarlayarak sert bir şekilde "Allah'ın sana mülk olarak verdiği bu deve hakkında Allah'dan korkmuyor musun? Bu deve bana şikayette bulundu. Sen onun karnını doyurmuyorsun ve onu fazla çalıştırıyorsun" dedi.(Ebû Dâvûd, Cihad, 47; Müsned, I/205)

Hız. Peygamber hayvanlara karşı kötü muâmelede bulunanlarla mücadele ediyor, onların hayvanlara eziyet vermelerine asla izin vermiyordu. Onun yaşadığı dönemde hayvanlar dövülüyor, damgalanıyor, hedef tahtası haline getiriliyordu. Hız. Peygamber hayvanlara karşı merhametle davranılmasını öğütliyordu. O, hayvanlar konusunda öyle hassasiyet gösteriyordu ki sağmal hayvanların tırnaklı ellerle sağılmamasını tembihliyor, ağıllarının temizlenmesini istiyor, koyunlara güzel bakılmasını arzu ediyordu. Yolculuk esnasında uygun yerlerde dinlendirilmelerini öğütliyordu. (ibn Hanbel, III/484; Abdürrezzak, I/408; Müslim, Cuma', 28)

Kur'an ve Sünnet'de yer alan bu genel tabloyu verdikten sonra her iki kaynaktan çıkartılan hayvan hakları konusuna geçelim.

4. Kur'an ve Sünnet'ten Çıkarılan Hayvan Hakları

4.1. Hayvanların Sebepsiz Yere Öldürülmemeleri Gerekir

Hayvanın en başta gelen hakkı onun bir nesne olarak değil de Allah'ın yarattığı bir canlı varlık olarak kabul edilmesi gelmektedir. Aslında hayvan kelimesi yaşam, hayatiyet, canlılık anlamına gelen Arapça bir kelimedir. Kur'an-ı Kerim'de gerçek hayatın ahiret hayatı olduğu ifade edilirken bu kelime kullanılarak şöyle denilir: “Ve inne'l-âhirete lehiye'l-hayevân.” Yani “Ahiret var ya işte o gerçek bir hayattır” (Ankebût, 29/64) Klasik mantık kitaplarında insan tanımlanırken “el-insanü hayvanun natık” denilir. Yani insan konuşan bir canlıdır. Ne var ki hayvan kelimesi gerçekte bu anlamı taşımakla birlikte, kültürde bu kelimeye kötü, kaba anlamlar yüklenmiş, bu kelime tahkir edici olarak kullanılmış ve halen de kullanılmaktadır. İnsanlar birbirlerine küfür edeceklerinde bu kelimeyi kullanmakta, hayvanların isimleriyle birbirlerine hakaret edebilmektedirler. Bu nedenle bu kelimenin olumsuz anlamda kullanılmasına kültürel anlamda karşı çıkmamız ve bu konuda bir bilinç uyandırmamız gerekmektedir. Hayvanlar canlı varlıklar kategorisinde değerlendirilmeli ve saygı görmelidir. Allah Teala Kur'an-ı Kerim'de hayvanları “ümemün emsalüküm” ‘sizin gibi ümmetlerdir’ diye tavsif etmiştir. Dolayısıyla hayvanın en başta gelen hakkı onun canlı bir varlık olarak varlığının kabul edilip saygı görmesi gelmektedir. Ne yazık ki 1978'de yayınlanan hayvan hakları bildirgesinde bu ancak asırlar sonra dile getirilebilmiş, hayvanların nesne olmadıkları bir canlı oldukları ifade edilmiştir. Bildirgede bu durumun ifade edilmesi önemli olmakla birlikte yeterli olmadığını, bunun bir bilinç ve zihniyet meselesi olduğunu da dile getirelim.

Yaşama hakkı en kutsal haktır. Her canlının yaşama hakkı vardır. Her canlının can güvenliğini sağlamak dinin en başta gelen hedeflerindedir. Buna insanlar, hayvanlar, bitkiler hepsi dahildir. Gereksiz yere cana kıymak din de menedilmiştir. Haccda ihram yasakları içerisinde yer alan hiçbir canlıya dokunulmaması esas bu bilinci yerleştirmeye matuf bir düzenlemedir. Hz. Peygamber, savaş hallerinde dahi bu ilkenin gözetilmesini istemiş, hayvanlara, ağaçlara, bitkilere, tarla ve bahçelere zarar verilmemesi hususunda orduya talimat vermiştir. Örneğin ağaçlar hakkında şöyle buyurmuştur: “Allah Rasûlünün konusu içinde bulunan ağaçlara sopa ile vurulmaz ve onlar kesilmez. Fakat zaruret halinde hayvanların yemesi için hafif ve yumuşak bir şekilde rıfk ile sallanarak yaprakları silkelenebilir” buyurmuştur. (Ebû Dâvûd, Hac, 95-96) Hz. Peygamber'in yolundan giden halife Hz. Ebû Bekir de orduya şu talimatı vermiştir: “Hainlik yapmayınız, ganimet malına ihanet etmeyiniz, zulmetmeyiniz, müslu yapmayınız. Çocukları, yaşlıları ve kadınları öldürmeyiniz. Hurma ağaçlarını kökünden kesmeyiniz ve yakmayınız. Meyveli ağaçları kesmeyiniz. Koyun, sığır ve develeri yiyeceğiniz hariç, kesmeyiniz. Manastırlara kapanıp kendilerini ibadete vermiş kimselerle karşılaşacaksınız, onları ibadetleriyle baş başa bırakınız.” (Beyhakî, Sünenü'l-Kubra, IX/85;Şevkânî, 1989: VIII/74)

Gerek Hz. Peygamber'in gerek onun izinden giden halifelerin canlar konusundaki hassasiyetleri Allah Teala'nın şu âyetine dayanmaktadır: “Haklı bir gerekçeye dayanmaksızın Allah'ın kutsal saydığı cana kıymayın. Aklınızı kullanırsınız diye Allah, bunları size tavsiye etti.”(En'âm, 6/151)

İslam inancında her insan, dünyada yaptığı her şeyin hesabını ilâhî mahkemede verecektir. Bu esasa göre insan hesabını veremeyeceği işler yapmamalıdır. İslam'ın bu temel inancının hayvanlara karşı muamelede de mutlaka gözetilmesi gerekmektedir. Nitekim Abdullah b. Amr'dan nakledildiğine göre, Hz. Peygamber “Hiçbir kişi yoktur ki bir serçeyi yahut ondan daha küçük bir canlıyı haksız yere öldürsün de Yüce Allah ona bunun hesabını sormasın!” buyurmuştur. (Nesâî, Sayd, 34) Sebepsiz yere öldürülen hayvanların ahirette “Ya Rabbi! Falan beni, herhangi bir fayda elde etmek için değil, boş yere öldürdü” diyerek öldüren kişi aleyhinde davacı olacağı bildirilmiştir. (Nesâî, Dahâyâ,42) Hz. Peygamber, benzer şekilde bir başka hadislerinde de şöyle buyurmuştur: “Kim bir kuşu boş yere öldürürse o kuş, avazını Arş'ın etrafını sararcasına yükseltip kıyamet gününde mahşere gelerek şöyle der: “Ey Rabbim! Beni öldürene sor niçin boş yere beni öldürdü” (Meclisî, 1983:LXI, 270)

Hz. Peygamber'in hayvanların yaşam hakkının korunması hususunda beyanları oldukça çoktur. Bütün bu beyanlar, Hz. Peygamber'in vaaz ve nasihatlarında bu konuya ne derece önem verdiğini ve insanlarda bir bilincin oluşmasını hassasiyetle arzu ettiğini göstermektedir. Bu beyanlardan bir diğeri de şudur: “Ben miraca çıktığımda bana cehennem gösterildi. Baktım ki içinde bir kadın azap görüyor. Sebebini sordum. Bana şöyle denildi: O bir kediyi hapsetmiştir; ona ne bir şeyler yedirmiş ne de ona su içirmiştir. Ölünceye kadar haşarat türünden şeyleri yemesine dahi müsaade etmemiştir. Bu nedenle bu kadın cehennemde azap görmektedir.” (Meclisî, 1983: XVII/247; Buhârî, Bed'ül-Halk 17, Enbiya 50; Müslim, Birr 151) Benzer şekilde Hz. Peygamber'e cennette bir hayvana iyi muamele eden bir kişi de gösterilir. O, gördüğü manzarayı şöyle anlatır: “Miraçta bana cennet gösterildi. Kötü bir kadın olan ama cennetle mükafatlandırılan bir kadından

söz edildi. Kadının böyle mükafatlandırılmasının nedenini sordum. Yanımdaki melek şöyle cevap verdi: Bu kadın bir köpeğin çok susadığını gördü. Eteğini çıkardı ve kuyuya saldı. Daha sonra ıslattığı eteğini köpeğin boğazına sıktı. Buna köpek suya kanıncaya kadar devam etti. Bu nedenle cennete girdi.”(Tûsî, 1387:VII/47; Müslim, Tevbe 155)

Benzer şekilde bir olay da şu şekilde anlatılmıştır: “Bir adam yolda yürürken susadı ve susuzluğu arttı. Derken bir kuyuya rastladı. İçine inip susuzluğunu giderdi. Kuyudan çıkınca susuzluktan soluyup toprağı yalamakta olan bir köpek gördü. Adam kendi kendine: “Bu köpek de benim gibi susamış” deyip tekrar kuyuya inip, mestini su ile doldurup ağızıyla tutarak dışarı çıktı ve köpeği suladı. Allah onun bu davranışından memnun kaldı ve günahlarını affetti.” Rasûlullah’ın yanındaki sahabileri kendisine sordular: “Ey Allah’ın Rasûlü! Bize hayvanlara yaptığımız iyilikler sebebiyle de ecir verilecek midir? Rasûlullah: ‘Evet, her ciğer sahibi için bir ecir vardır’ buyurdu. (Buhârî, Şîrb 9, Vudû, 33, Mezalim 23- Edeb, 27; Müslim, Selam 153; Ebû Dâvûd, Cihad, 47)

Bütün bu anlatımlardan hayvanın haksız yere öldürülmesinin ne denli büyük bir günah olduğu anlaşılmaktadır. Kaldı ki zaten bu durum İmam Cafer-i Sadık’tan nakledilen bir rivayette açıkça dile getirilmektedir. “En çirkin günahlar üç tanedir. Hayvanların öldürülmesi, kadının mehrinin kendisine verilmemesi ve işçiye emeğinin karşılığının ödenmemesidir.”(el-Hurru’l-Amili, VIII/397)

Hz. Peygamber, sözlerinin dışında kendi uygulamalarıyla da hayvanların yaşam hakkının korunmasını sağlamıştır. Ordusuyla birlikte Mekke’ye giderken Acer adındaki bir yere vardıklarında bir dişi köpeğin yavrularını emzirdiğini ve onları korumaya çalıştığını görmüş ordunun köpek ve yavrularına zarar vermemesi için Cuay b. Surake adındaki birini orada nöbetçi olarak görevlendirmiştir. (Vâkidî, 1989:II/804)

Hayvanların yaşam hakkının korunması, canlarının aziz tutulması genel ilkesinin yanında bazı meşru nedenlerle hayvanların yaşamlarına son verilebilir. İslam alimleri hayvanların yaşamlarına son verebilecek meşru sebepleri şöyle sıralamışlardır:

- 1.Zarar verici hayvanların fiili zarar vermeleri durumunda.
- 2.Meşru müdafaa
- 3.Beslenme
- 4.Geçim
- 5.Çevre sağlığını tehdit eden hayvan kaynaklı ölümcül hastalıklar.

Deli dana hastalığı, kuş gribi, kırım-kongo kanamalı ateşi ve domuz gribi gibi hayvan kaynaklı hastalıklar hayvanların yaşamlarını sonlandırmada meşru nedenlerden biridir. Bu gibi durumlarda mecellede yer alan ‘zararın izale edilmesi’, ‘daha genel zararın önüne geçilebilmesi için daha az ve kısmî zarara katlanılması’, ‘zaruretlerin mahzurlu şeyleri mübah kılması’ gibi kaideler esas alınmıştır.

6.Tıbbî ve bilimsel gereklilikler

Bu tür ilaçların sağlanması ve deneylerin yapılabilmesi için başka uygun bir alternatif olmaması gerekir. Ayrıca deneyler öldürülebileceği ifade edilen zararlı hayvanlar üzerinde yapılmalıdır. Çalışmalar çevre, canlılar biyolojik ve psikolojik yapılarına yönelik tehdit ve zararlar içermemelidir.

7.İbadet

Ayet ve hadislerle belirlenmiş olan kurban ibadetidir. Bu hayvanlar, koyun, keçi, sığır manda ve deve ile sınırlıdır. Belli özellikleri taşıyan mükellefler tarafından yerine getirilen bu ibadet asla bir hayvan katliamı değildir. Eti yenen hayvanların kesilmesi, gerek kesimden önce gerek kesim esnasında hayvanlara şefkat gösterilmesinin özellikle Hz. Peygamber tarafından beyan edilmesi bunun en bariz göstergesidir. Ayrıca bu ibadetin bir çok hikmetleri barındırdığı da göz ardı edilemez. ⁶

8.Hayvanın Acı Çekmesini Önleme Amacıyla Öldürme

⁶ Kurban ibadetinin bu hikmetlerini ayrıntılı bir şekilde görmek için bkz: Ömer Nasuhi Bilmen, Kurban: Mahiyeti vücubu hikmet-i şeriyyesi, Diyanet İşleri Reisliği yayımları, Ankara, 1956; Ali Murat Daryal, Kurban Kesmenin Psikolojik Temelleri, y.y, İstanbul 1980; Yahya Turan, Psikolojik ve sosyal yönleriyle kurban, Yüksek Lisans Tezi Marmara Ün. Sosyal Bilimler Enst. Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul 1999; Ahmet Güç, Çeşitli Dinlerde ve İslam’da Kurban, Düşünce kitabevi, Bursa, 2003; Ali Rafet Özkan, Dinlerde Kurban Kültü, Akçağ yayımları, Ankara, 2003; Yünni Sezen, Antropolojiden psikanalize Kurban ve din, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004; Veçdi Akyüz, Kurban, Beyan yayımları, İstanbul, 2007; Uluslar arası kurban sempozyumu: İstanbul Bayrampaşa Belediyesi, İstanbul, 8-9 Aralık 2007; Editör Ali Budar, Bir şükür vesilesi kurban, Rehber yayımları, İstanbul, 2008; İsmail Narin, Kur’an ve sünnet açısından kurban ibadeti, Doktora tezi, İstanbul Ün. Sosyal Bilimler Enst. Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Hayatından umut kesilen, iyileşmesi mümkün olmayan, yaşlı, hasta, kötürüm, sakat, yararlanılmaz hale gelen hayvanların öldürülmesinin cevazı tartışılmıştır. At, eşek, katır gibi hayvanların acı çekmesin, rahatlatılsın düşüncesiyle aynı zamanda sahiblerini de rahatlatmak amacıyla Hanefi ve Malikiler tarafından öldürülebileceğine cevaz verilmiştir. Ancak Şafii ve Hanbeliler ise buna cevaz vermemiş, hayvanın tabii şekilde ölüme terk edilmesi gerektiğini ve devletin bu gibi hayvanları himaye altına alması gerektiğini belirtmişlerdir.

4.2.Hayvan Neslinin Korunması Gerekir

Hayvan neslinin korunması Allah'ın insana verdiği akıl ile belirlenebilecek bir esastır. Ne var ki Kur'an'da bu konuya işaret eden âyetler de bulunmaktadır. Nitekim hayvanların neslinin korunması gerektiğine şu ayette işaret edilmektedir: Nuh'a her cins hayvandan birer çift bu gemiye bindir, dedik.”(Hûd, 11/40) Allah Teala'nın Nuh Peygamber'den tufandan önce böyle bir talepte bulunması tamamen yeryüzünde o gün mevcut olan hayvanların nesillerinin korunmasına yöneliktir. Nuh tufanı öncesi böyle bir talebin ilâhî kelamda yer alması, bu Kitab'a inanan müminler için bir mesaj içermekte ve Allah'ın iradesini yansıtmaktadır. Allah Teala hayvanların nesillerinin tufanla birlikte yok olmasını istememekte ve onların nesillerinin korunması için Nuh Peygamber'in onlardan da çift çift gemiye alınmasını arzu etmektedir. Ayrıca şu ayet-i kerimede de genel olarak yeryüzünde canlı neslini yok edenler kınanmaktadır. “O inkarcı kişi hakimiyeti eline alır almaz, yeryüzünde fesat çıkarmaya, ürünü ve nesli yok etmeye çalışır. Halbuki Allah fesadı sevmez.”(Bakara, 2/205) Âyet-i kerimenin işaret ettiği temel kavramlardan biri fesattır. İslam, mensuplarından yapacakları icraatlar ile yeryüzünü imar etmelerini, ıslah etmelerini istemekte; orada fesat çıkarılmasına mani olmalarını talep etmektedir. Hayvan neslinin korunmaması yeryüzünün ıslahına değil fesadına sebebiyet verecek büyük bir ihmal ve kusurdur. Yeryüzünün dengesini bozmamak, tabiatın o muazzam yapısını, işleyişini devam ettirmek, yaratılışa saygı göstermek en başta Yaratıcı'ya inanan müminlerin görevi olmalıdır.

Kur'an-ı Kerim dışında Hz. Peygamber'in hadislerinde de benzer şekilde hayvan neslinin korunması gerektiğine dair bazı işaretler görebilmekteyiz. Örneğin, Sehl b. Hanzaliyye'den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Bu dilsiz hayvanlar hakkında Allah'dan korkun! Ancak, yenmeye elverişli oldukları hallerinde onları yiye” (Ebû Dâvûd, Cihad, 44) Hayvan neslinin korunmasında en önemli faktör onların yenilmeye elverişli olmadıkları zamanlarda avlanmaları ve tüketilmeleridir. Nitekim devletler bu konuda hassasiyet göstermekte, hayvan neslinin devam etmesi için belli dönemlerde av yasağı çıkartmaktadırlar. Benzer bir siyaseti Hz. Peygamber'in sözlerinde de görüyoruz.

Hz. Peygamber ashabı ile birlikte yolculuk esnasında bir yerde mola vermişlerdi. Sahabilerinden biri o çevrede bulunan bir kuşun yumurtasını almıştı. Daha sonra kuş gelip Peygamberimizin ve ashabın üzerinde kanat çırpmaya başladı. Peygamber Efendimiz “Bu kuşu hanginiz üzdü?” diye sordu. Sahabilerden biri “Ey Allah'ın Elçisi! Ben onun yumurtalarını aldım” dedi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz yumurtalarını yerine koymasını söyledi. Adam da yumurtaları götürüp yerine koydu.(Hâkim, 1995: IV/267)

Yine Peygamber Efendimiz (s.a.v) Medine'de belli bir bölgeyi yasak bölge ilan etmiş ve orada bitkilerin koparılması, hayvanların öldürülmesini yasaklamış, avcılıkla ilgili yasaklar koymuştur. Bu uygulama Hz. Peygamber'in hayvanların neslini korumaya yönelik tedbirler aldığını göstermektedir. (Canan, VI/305)

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber hayvan neslinin korunmasına yönelik tedbirler almış, onların yumurtalarının alınmamasını emretmiş, hayvanların yuvalarına küçük abdest bozmayı yasaklamıştır. Ayrıca at ve diğer erkek hayvanların gereksiz yere iğdiş edilmesini yasaklamıştır. Hz. Peygamber sadece yılan, karga, çaylak, akrep, fare, kuduz köpek gibi insanın canına ve malına zarar verebilen bazı ziyankar hayvanların gerektiğinde öldürülmesine izin vermiştir.(Buhârî, Cezau's-Sayd, 7; Müslim, Selam 127) Ayrıca bal arısı, örümcek kuşu, kurbağa, karınca ve ibibik kuşu gibi bazı hayvan türlerinin öldürülmesini yasaklamıştır.(Ebû Dâvûd, Edeb, 163-164; ibn Mâce, Sayd, 10)

Hz. Peygamber sebepsiz yere zararsız hayvanların öldürülerek tabiatdaki düzenin bozulmasına karşı çıkmanın yanında, (Beyhakî, 351) onlara eziyet edilip işkence yapılmasını da şiddetle yasaklamıştır. (ibn Mâce, Zebâih, 10)

4.3.Hayvanların Barındıkları Yerlerin Korunması Gerekir

Hayvanlar da kendilerine has barınaklarda yaşamlarını sürdürürler. Kur'an'da bazı hayvanların kendilerine yuva edinmeleri için kendilerine vahyedildiği ifade edilmektedir. Allah Teala şöyle buyurmuştur: “Rabbin bal arısına dağlardan, ağaçlardan ve insanların kuracakları kovanlardan kendine evler edin diye ilham etti”(Nahl, 16/68) Bu âyeti kerime hayvanlara has barınakları olması gerektiğine ve insanların da buna imkan

sağlamalarına işaret etmektedir. Ankebut sûresinde örümcek ağı barınma yeri olarak ifade edilmektedir. “Allah’dan başka varlıkları ve güçleri sığınak kabul edenlerin durumu kendisine ağ ören örümceğin durumuna benzer. Çünkü barınakların en zayıfı örümcek ağıdır. Keşke bunu anlasalardı”(Ankebût, 29/41) Neml sûresinde karıncaların yaşadıkları yerler mesken olarak adlandırılmıştır. “Nitekim karıncalarla dolu bir vadiye geldiklerinde karıncalardan biri “ey karıncalar! diye bağırdı. Hemen yuvalarınıza girin ki Süleyman ve ordusu sizi ezip geçmesin” (Neml, 27/18)

Hz. Peygamber hayvanların barınma yerlerinin korunmasına önem vermiş ve şöyle buyurmuştur: “Yerin yarıklarına tuvaletinizi yapmayın”(Ebû Dâvûd, Tahâre, 16) Fakihler bu hadise dayanarak hayvanların barınakları olmaları gerekçesi ile yerin yarıklarına tuvalet yapmanın haram olduğunu söylemişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: “Otların bol olduğu zamanda yolculuğa çıktığımızda develerin otlamasına müsaade ediniz. Kıtık zamanında yolculuk ettiğinizde ise develeri hızlı sürün. Gece sonu istirahata çekildiğinizde yollar üstünde konaklamayın. Çünkü orası hayvanların yolları ve haşeratın da barınma yeridir” (Müslim, İmârât, 54; Ebû Dâvûd, Cihâd, 63)

4.4.Hayvanların Bedenlerinin Korunması Gerekir

Hayvanların bedenlerinin korunması konusunda elbette yapılması gereken pek çok şey bulunmaktadır. Onların beden temizliğinin sağlanmasından, yeme, açlık, susuzluk ve hastalık gibi durumlarda bu ihtiyaçlarının giderilmesine kadar çok sayıda tedbirlerle hayvanların bedenleri korunmalıdır. Ancak, biz burada makale çerçevesini de aşmayarak, önemine binaen hayvanların bedenlerinin korunması konusunda iki hususun altını çizmek istiyoruz.

4.4.1.Hayvanlara Aşırı Yük Yüklenmemelidir.

Hayvanlar insanlar için pek çok nimeti barındırmaktadır. Bu nimetlerden biri de onların bazılarının binek olarak kullanılmasıdır. Hayvanlar hem insanları hem de onların yüklerini taşımak için binek olarak kullanılırlar. Bu durum Allah’ın kendisine şükretmemiz için bize verdiği bir nimettir. Nitekim ayet-i kerimede şöyle buyurulmuştur: “Görmezler mi ki, eserlerimizden biri olarak kendileri için bu gün kullanıp yararlandıkları evcil hayvanları yarattık. Ve onları insanların iradesine tabi kıldık ki bir kısmını binek olarak kullanabilsinler, bir kısmını da yiyebilsinler ve onlardan başka faydalar sağlayabilsinler ve içecek süt alabilsinler! Buna rağmen hala şükretmeyecek misiniz”(Yasin, 36/71)

Hayvanlar güçlü, kuvvetli bedenleri ile bu hizmeti yerine getirirler. Nitekim Allah Teâlâ Kur’an-ı Kerim’de bu hususa şöyle işaret etmektedir: “At, katır, merkeb sizin için hem binek hem de süs olmak üzere yaratılmıştır. Şâni yüce olan Allah sizin bilemeyeceğiniz daha nice şeyler yaratır” (Nahl, 16/8) Yasin sûresinde de hayvanların bir kısmının binek olarak kullanıldığı bir kısmının da etinden istifade edildiği bildirilmektedir. (Yasin, 36/71) Hayvanların insanların eşyalarını taşıdıkları da şu ayette dile getirilmiştir. “Bu hayvanlar ancak büyük zorluklarla ulaşabileceğiniz bir ülkeye yüklerinizi taşırlar. Şüphesiz Rabbiniz çok şefkatlidir, çok merhametlidir”(Neml, 16/7)

Dikkat edildiği üzere ayet-i kerimenin sonunda Allah Teâlâ şefkat ve merhametinden söz etmiştir. Bununla insanlara yüklerinizi taşıttığımız hayvanlara karşı şefkat ve merhametle muamele edin mesajı verilmektedir. Dolayısıyla hayvanların taşımacılık için elverişli olan güçlü yapıları, kuvvetli bedenleri asla istismar edilmemeli, bu nimetlerinden dolayı onlara minnettarlık duygusu beslenmeli, şefkat ve merhamet gösterilmelidir. Hayvanlara güçlerinin üstünde yük yüklenmesi asla caiz değildir. Nitekim Allah Teâlâ hiçbir canlıya takatinin üstünde bir sorumluluk vermediğini, ancak kaldırabileceği yükü yüklediğini ifade etmektedir. (Bakara, 2/285) Bu durum hiç şüphesiz hayvanlar için de geçerlidir. Bu nedenle söz konusu ayet-i kerimenin içerdiği anlam hayvanlara da aksettirilmeli ve güç yetiremeyecekleri yük hayvanlara yüklenmemelidir. Kur’an-ı Kerim’de genel çerçevede yer alan bu husus, Hz. Peygamber’in sünnetinde daha açık ve net bir hal almış, gerek insan gerek yük taşımacılığında hayvanlara aşırı yüklenmemesi ayrıntılı bir şekilde dile getirilmiştir.

Hz. Peygamber öncelikle hayvanların binmeye elverişli oldukları zamanda binilmesine izin vermiştir. Elverişli olmakla hem hayvanın belli bir yaşa ve olgunluğa gelmesi hem de binmeye müsait sağlıklı olması kastedilmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber, hayvanların sırtlarına binilmesinin bir sınırı olduğunu şu çarpıcı sözleriyle dile getirmektedir: Bir hayvana üç kişinin bindiğini gördüğünüzde onlara mani olun ki birisi hayvanın üzerinden insin” (İbn Hacer, X:396) Ayrıca Hz. Peygamber hayvanların binek olarak kullanılmasını ayet-i kerimede de ifade edildiği üzere zorlukla gidilebilecek yerlere intikalde olması gerektiğini, onların sırtlarını bir sandalye gibi kullanmamak gerektiğini ifade etmiş ve şöyle buyurmuştur: “Hayvanları üzerinde durup konuşma yaptığınız kürsüler yapmayın. Çünkü onlar sizi zorlukla gidebileceğiniz yerlere

götürmek için hizmetinize verildi. Yeryüzünü de size iskan yeri kıldı. Öyle ise ihtiyaçlarınızı hayvanların sırtında değil yer üzerinde görün.”(Ebû Dâvûd, Cihad, 71)

Benzer durum eşya taşımada da geçerlidir. Binek olarak yaratılmış hayvanlar zorlukla götürülebilecek yerlere insanların eşyalarını rahatlıkla götürebilmeleri amacıyla kullanılmalıdır. Onların güçlü bedenleri bu maksatla kullanılmalı asla istismar edilmemelidir. Hz. Peygamber’in uyarılarını dikkate alan sahabiler, bu hususta hassasiyet göstermekte, hayvanlara eziyet etmemekteydiler. Bu hassasiyeti Enes b. Malik şöyle anlatıyor: “Biz bir konaklama yerine geldiğimizde hayvanların yükünü çözmeden, onları istirahate terk etmeden namaza başlamazdık. (Ebû Dâvûd, Cihad, 48)

Binek olarak kullanılacak olan hayvanlar bunun için yaratılmış olan, at, katır, eşek, deve gibi hayvanlardır. Hayvanların istidatlarının farklı olduğuna şu ayet-i kerimede işaret edilmektedir: “Musa dedi ki Allah şöyle buyuruyor: O, yeri sürmek ve ekini sulamak için boyunduruk altına alınmayan, salma gezen ve hiç alacası olmayan bir inehtir. Bunun üzerine İsrailoğulları işte şimdi gerçeği tam anlayabileceğimiz tarzda bildirdin dediler ve ineği kestiler. Ama neredeyse bunu yapmayacaklardı”(Bakara, 2/71) Binek olarak yaratılmamış olan hayvanları binek olarak kullanmayı Hz. Peygamber yasaklamıştır. Nitekim bir hadislerinde bu durumdan hoşlanmadıklarını şöyle dile getirmiştir: “Bir kişi bindiği öküzü sürerken öküz kendisine bakar ve Allah beni bunun için yaratmadı; çift sürmek için yarattı” diyerek serzenişte bulunur. (Buhârî, Fezâilü’s-sahâbe, 1) Binmeye elverişli olmayan hayvanlara binmek caiz olmadığı gibi onların üzerinde yük taşımak da uygun değildir. Nitekim bu gibi hadislerden hareketle İslam alimleri sığır, manda, geyik gibi yapıları gereği yük taşımaya uygun olmayan hayvanlara yük taşıtmanın caiz olmadığını söylemiştir. (Beyûmî, 1987:38)

Buraya kadar dile getirilen ayet ve hadisleri dikkate alan İslam alimleri bu konuda bir hükme varmış, hayvanlara güçlerinden fazla yük yüklemeyi haram kılmıştır. Ayrıca onlar hayvanlara karşı yapılan bu haksızlığı sadece dini bir fetvayla sınırlamamış, idarecileri de bu hususta göreve çağırmışlardır. Nitekim İslam ulemasına göre eğer hayvanlara güçlerinden fazla yük yüklenmiş ise görevliler hemen müdahale etmeli ve hayvanlara yapılan bu zulmü engellemelidirler. (Mâverdi, 257)

Ulemanın bu çağrısı ümerada makes bulmuş, sultanlar hayvan haklarını korumak maksadıyla ferman çıkarmışlardır. Halife Ömer b. Abdulaziz “Hayvanları her hangi bir meşru sebep ortada yokken bitkin düşürecek kadar koşturmayınız ve onlara güçlerinin yettiği kadar yük yükleyiniz” talimatını verirken, Sultan III. Murat ve II. Beyazid döneminde de hayvan haklarını koruyucu mahiyette ferman yayınlanmıştır. Bu fermanlar hayvanlara iyi bakım yapılması, güçlerinin yetmeyeceği yükleri yüklememelerini amirdir.

4.4.2.Hayvanlara Eziyet ve İşkence Edilmemelidir

Hayvanların fiziksel olarak korunma hakları kapsamına girecek bir diğer husus da onlara eziyet edici şeylerin yapılmaması ve işkence edilmemesidir. Yukarıda bahsedildiği üzere hayvanlara güçlerinin üzerinde yük yüklenilmesi de onlara bir tür eziyet ve işkencedir. Ancak, orada binek olarak kullanılmasına izin verilen hayvanların bu durumlarının istismar edilmesi durumunda gündeme gelen dolaylı bir eziyet ve işkence söz konusudur. Burada hayvana doğrudan eziyet ve işkenceye yönelik tutumlara dikkat çekilecektir. Hayvana doğrudan yapılan eziyetlerin başında cahiliye döneminde onların hedef tahtası olarak kullanılmaları ve bununla eğlenmeleri gelmektedir. Hz. Peygamber böyle yapanları şiddetle kınamış ve onları bu davranıştan menetmiştir. Hz. Peygamber, Allah’ın can taşıyanları hedef tahtası yapanları lanetlediğini haber vermiş, içinde ruh bulunan hiç bir şeyi atış hedefi olarak kullanmayın” buyurmuştur. (Buhârî, Zebâih ve’s-Sayd, 281; Müslim, Sayd, 59; İbn Mâce, Zebâih, 10) Yine başka bir hadislerinde hayvanları hedef alarak onlara ok, taş ve benzeri şeyleri atmayı yasaklamıştır. (Buhârî, Zebâih, 281; Müslim, Sayd, 58) Bu hadisten dolayı hayvanları zevk, spor ya da silah eğitimi için hedef tahtası olarak kullanmanın haram olduğu vurgulanmıştır.

Hayvanlara eziyet kapsamına girecek her tür davranış, Hz. Peygamber tarafından yasaklanmıştır. Hadislerde cahiliye döneminde Hz. Peygamber’in bizzat şahit olduğu ya da kendisine iletilen bir takım eziyet verici şeyler dile getirilmiş olsa da hayvanlara eziyet veren şeyleri hadislerde zikredilenlerle sınırlandırmamak eziyet kapsamına girecek olan tüm davranışları bu kapsamda değerlendirerek hayvanların haklarına riayet etmek gerekmektedir. Ayrıca hadislerde geçen eziyetler Hz. Peygamber’in kendi yaşadığı çevrede gördüğü ve dile getirdiği eziyet verici husus olarak değerlendirilmelidir. Örneğin Hz. Peygamber hayvanların boyunlarındaki tasmaları onlara eziyet verecek bir hal almaması hususunda çevresini uyarılmış ve şöyle buyurmuştur: “Hayvanların boynundaki bütün tasmalar çıkarılsın”(Müslim, Libas, 28) Hz. Peygamber’in bu yasağına hayvanların koşma esnasında boğulma tehlikesi geçirebilecekleri neden gösterilmiştir. Hayvanların boyunlarındaki tasmalar onların rahat nefes almalarını engelleyebilir ya da bir ağaca takılabilir. Veyahut hayvanlara tasma takmak o toplumda nazarı engelleyici bir uygulama yapılmış

olabilir bu nedenle Hz. Peygamber tasmaların çıkarılmasını istemiş olabilir. Benzer şekilde Hz. Peygamber atların ayaklarına çingirak takmayın buyurmuştur. (San'ânî, X/459) Aynı şekilde meleklerin hayvanlarına zil takan kervana arkadaşlık etmeyeceği sözünü de hayvanlara ve çevreye eziyet veren, çirkin sesler çıkartan ziller olarak değerlendirmek gerekir. Hz. Peygamber hayvanların bedenlerine bakılmasını istemiş, onların bedenlerinin pis bir şekilde bırakılmasını da bir nevi eziyet olarak değerlendirmiştir. Hayvanların burunlarının temizlenmesi, vücutlarının tımar edilmesi, kaldıkları yerlerin temizlenmesi Hz. Peygamber tarafından sık sık gündeme getirilmiştir. Ayrıca hayvanlara kötü söz söylenmemesi, küfür ve lanet edilmemesi de Hz. Peygamber tarafından dile getirilmiştir. Hz. Peygamber yolculuk esnasında yürümeyen hayvanlara vurulmasına tepki göstermiş bu konuda eşi Hz. Aişe'yi uyarmıştır. Hz. Aişe diyor ki "Ben ağır yürüyen bir deveye binmişim ve ona vuruyordum. O sırada Hz. Peygamber bana "Ey Aişe merhametli ol. Çünkü merhamet içinde bulunduğu şeyi güzelleştirir, bulunmadığı yeri ise çirkinleştirir"(Müslim, Birr, 23)

Cahiliye döneminde hayvanlara karşı yapılan eziyetlerden biri de onların birbirleriyle dövüştürülmeleri idi. Hz. Peygamber insanların bu çirkin uygulamalarına tepki göstermiş ve hayvanların dövüştürülmelerini yasaklamıştır. Hiçbir insanın iki koçu, iki horozu veya onlardan daha büyük olanları birbiriyle dövüştürmesi caiz değildir.(San'ânî, X/454) Bundan dolayı fakihlere göre hayvanları dövüştürmek haramdır.

Hayvanlara eziyet edilmesini yasaklayan Hz. Peygamber daha ileri boyutta işkenceye dönüşen uygulamalar konusunda da çok sert ifadelerde bulunmuş, hayvanlara işkence olarak değerlendirilecek tüm kötü davranışları şiddetle yasaklamıştır. Örneğin cahiliye döneminde canlı iken hayvanların hörgücü, kuyrukları kesilirdi. Hz. Peygamber, müsl olarak adlandırılan bu işlemde insanları men' etti ve "Hayvanlara müsl yapmayınız, onlardan canlı olarak koparılan etler haramdır" buyurdu.(Tirmizî, Et'ime, 4) Yine Hz. Peygamber başka bir hadislerinde şöyle buyurmuştur: "Allah, hayvanlara işkence (müsl) yapanlara lanet etmiştir." (İbn Hanbel, II/13) Hz. Peygamber bunun dışında hayvanlara karşı yapılan her türlü işkenceyi yasaklamıştır. Hayvanlara cinsel tacizde bulunmak, onları belli yerlerde hapsedmek, yemek ve içmekten mahrum etmek, hayvanların yüzünü vs...yerlerini dağlamak, onları kısırlaştırmak Hz. Peygamber'in yasakladığı işkence türlerinin başında gelmektedir. Ancak, gerekli olduğunda, herhangi bir zaruret durumu söz konusu olduğunda hayvanların kısırlaştırılması meselesi bazı fakihler tarafından caiz olarak değerlendirilmiştir. Tabiiinden bazılarının hayvanları kısırlaştırmasını bu konuda delil olarak kullanmışlardır.

5. SONUÇ

Hayvanlar Allah'ın yarattığı varlıklardır. Yaratılan yaratandan dolayı hoş görülmüş, onlara şefkat ve merhametle muamele edilme esas alınmıştır. Kur'an'ı okuduğumuzda hayvanlara ne kadar değer verildiği görülür. Kur'an'da hayvanlar pratik hayattaki gibi küçümsenen, hor görülen, her türlü kötü muamelenin kendilerine reva görüldüğü varlıklar değildir. Aksine Allah'ın bir amaçla yarattığı bizim gibi ümmetlerdir. Yaratılmalarının pek çok hikmeti vardır. Varlığın bir parçasıdır. Allah onlara vahyetmiştir. Onlar Allah'ı mahiyetini kavrayamayacağımız bir şekilde tesbih etmekte ve ona secde etmektedirler. Kur'an'ın altı sûresinin adı bir hayvanın adını taşımaktadır. Bütün bunları gören ve okuyan kişi de hayvana karşı bir hassasiyet ve değer hissi oluşur. Hayvanların ilâhî Kitapta yer alışlarının konumu nesillere aktarılması gerekmektedir. Hayvanlara karşı duyarlılık Hz. Peygamber'in söz ve uygulamalarında âdeti zirveye çıkmıştır. Hz. Peygamber'in hayvanlara yönelik çok sayıda beyanları vardır. Pek çok ayrıntıyı içeren bu beyanlar hayvan haklarının Hz. Peygamber'in gözünde ne denli önemli olduğunu, Hz. Peygamber'in bu konuyu ne derece önemseydiğini göstermektedir. Hz. Peygamber hayvanlara eziyet ve işkence verecek her tür girişimi engellemiş, bu hususta insanları sert bir şekilde uyarılmış, hayvanların fiziksel haklarının korunmasını sağlamıştır. Ayrıca Hz. Peygamber, hayvanları sevmiş, onlara güzel isimler vermiş, onlara bizlere örnek olacak şekilde merhametle muamele etmiştir.

KAYNAKLAR

AKYÜZ, Vecdi, (2007), Kurban, Beyan yayınları, İstanbul.

ALBAYRAK, Nurettin-PALA, İskender, (1998), "Hayvan", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt: 17, s. 101-102, Ankara.

ALPAY, Selahattin, (ty), Kelile ve Dimne, Bedir Yayınevi, İstanbul.

BEYHAKÎ, Ebû Bekir Ahmed, (1994), Sünenü'l-Kübra, Dâru ibni Baz, Mekke.

- BEYÛMÎ, Muhammed Receb, (1987), “Hukuku’l-Hayvan fi’l-İslam,” Mecelletü’s-Sekafe, sayı: 102, Kahire.
- BİLMEN, Ömer Nasûhî, (1956), Kurban: Mahiyeti Vücûbu Hikmet-i Şer’iyyesi, Diyanet İşleri Reisliği yayınları, Ankara.
- BOR, Adil, (2012), Kur’an’da Hayvan Hakları, Düşün Yayıncılık, İstanbul.
- BOZKURT, Nebi, (1998), “Hayvan”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt: 17, s. 97. Ankara.
- BUHÂRÎ, Muhammed, (1981), el-Câmiu’s-Sahih, Çağrı, İstanbul.
- CANAN, İbrahim, (ty) Hadis Ansiklopedisi, Akçağ yayınevi, İstanbul.
- ÇAĞDAŞ, Kemal, (1962), Pançantra Masalları, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- ÇAYIR, Celal, (1999), Kur’an’da Zikri Geçen Hayvanlar ve Zikir Sebepleri, Yüksek Lisans Tezi, Urfa.
- DARYAL, Ali Murat, (1980), Kurban Kesmenin Psikolojik Temelleri, y.y, İstanbul.
- EBÛ DÂVÛD, (1981), es-Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- EĞRİ, Sadettin, (2001), Hayvanların Dilinden Tenkidler: Osmanlılarda İlmî ve Dînî Hayata Bakış, Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim, Milletlerarası Kongresi Tebliğleri, 12-15, Nisan 1999.
- ESEN, Hüseyin, (2008), “Fıkıh Penceresinden Hayvanlara Genel Bakış”, Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu (15-16 Mayıs 2008), İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Yayın Editörü: Fahri Kayadibi), İstanbul, Haziran 2008.
- GÜÇ, Ahmet, (2003), Çeşitli Dinlerde ve İslam’da Kurban, Düşünce kitabevi, Bursa.
- HAKİM, Neysaburi, (1995), el-Müstedrek ale’s-Sahihayn, I.Bsk. Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut.
- HEYET, (2013), Hadislerle İslam, I-7, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara
- HURRU’L-ÂMİLÎ, Muhammed, (ty), Vesâilü’s-şia ilâ tahsili Mesâili’s-Şeria, İhyâi’t-turâsi’l-Arabî, Beyrut.
- İBN HACER, Askalânî, (ts), Fethu’l-Bârî Şerhu Sahihi’l-Buhârî, thk: Muhammed Fuat Abdülbaki, Dâru’l-ma’rife, Beyrut.
- İBN HANBEL, Ahmet, (ts), el-Müsned, Müessesetü Kurtuba, Mısır.
- İBN MÂCE, es-Sünen, Çağrı yayınevi, İstanbul.
- MAVERDÎ, Ebu’l-Hasan Ali, (ts), Ahkamü’s-Sultaniyye, Beyrut.
- MECLİSÎ, Muhammed Bakır, (1983), Biharu’l-Envar, 2.bsk. Beyrut: Muessesetu Vefa.
- MÜSLİM, Müslim b. Haccâc, (1981), el-Câmiu’s-Sahih, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- NARİN, İsmail, (), Kur’an ve Sünnet Açısından Kurban İbadeti, Doktora tezi, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enst.
- ÖZKAN, Ali Rafet, (2003), Dinlerde Kurban Kültü, Akçağ yayınları, Ankara.
- ÖZTÜRK, Abdullah, (2002), “Hayvan Hikayelerinin Yorumunda Hz. Mevlana’yı Batılı Fabl Yazarlarından Ayıran Özellikler”, Birinci Uluslararası Mevlana Mesnevi ve Mevlevihaneler Sempozyumu Bildirileri, (19-21 Aralık-Manisa Mevlevihanesi, Manisa 2002, ss.241-250.
- SAN’ÂNÎ, Abdürrezzak, (1983), el-Musanef, 2.bsk., Pakistan.
- SEZEN, Yümni, (2004), Antropolojiden Psikanalize Kurban ve Din, İz Yayıncılık, İstanbul.
- SUNGURBEY, İsmet, (1993), Hayvan Hakları, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ŞENER, Mehmet, (ts), ‘Hayvan’ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 17, s. 92-98, Ankara.
- ŞENOL, Yahya, (2007), Tevrat, İncil ve Kur’an’a Göre Eti Haram Kılınan Hayvanlar, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ŞEVKÂNÎ, Muhammed, (1989), Neylu’l-Evtar min Ehâdisi Seyyidi’l-Ahyâr, Daru’l-Fikr, Beyrut.

- TAŞDELEN, Celalettin, (2010), Hz. Peygamber'in Sünnetinde Hayvanların Yeri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed, (1981), es-Sünen, İstanbul.
- TURAN, Yahya, (1999), Psikolojik ve Sosyal Yönleriyle Kurban, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enst.
- TURGAY, Nurettin, (2011), Kur'an Açısından Hayvanlar ve Bitkiler, Fecr Yayınları, Ankara.
- TÛSÎ, Ebû Ca'fer Muhammed, (1347), el-Mebcut fi Fıkhî'l-imamiyye, el-Mektebetu'l-Murtaziyye, Tahran.
- VÂKIDÎ, Muhammed, (1989), Kitâbü'l-Megâzî, 3.bsk. Müessesetü'l-A'lâ, Beyrut.
- YALÇIN, İsmail, (1997), İslam'da Eti Yenen ve Yenmeyen Hayvanlar, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- YAVUZ, Lütfullah, (1992), Hadislerde Geçen Hayvanlar ve Bu Hayvanlarla İlgili Bazı Meseleler, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, (2012), "Vahiy" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt: 42, ss. 440-443.
- YILDIZ, Hüseyin, (1992), Rasulullah'ın Cansız varlıklar, Nebatat ve Hayvanlarla ilgili Mucizelerinin Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Urfa.